

Double accusative cases in old Persian constructions

Sahar Vahdati Hosseinian¹, Ehsan Changizi²

Jaleh Amouzgar Yeghaneh³, Ameneh Zaheri Abdvand⁴

Received: 2024/03/16 Accepted: 2024/08/10

1. Introduction

The Old Persian language comprises of seven cases, one of which is the accusative case. This case is used in intransitive, transitive, and ditransitive verbs. Depending on the meaning and context of a sentence, it can perform different functions and express various semantic roles. In transitive constructions, the accusative case marks the semantic role of the theme or patient.

1) adam	auramazdām	ayadaiy
nom.1sg.	acc.sg.m	pret.1sg.mid
(pers.pron.)	(sb.)	

I Ahuramazda praised

I praised Ahuramazda (DSf 18).

How to Cite:

Vahdati Hosseinian, S; Changizi, E; Amouzgar Yeghaneh, J; Zaheri Abdvand, A (2025), Double accusative cases in old Persian constructions, *Journal of Language Research*, 17 (55), 187-213.

<https://doi.org/10.22051/jlr.2024.46657.2418> homepage: <https://zabanpazhuhi.alzahra.ac.ir>

1. PhD Student, Department of Ancient Iranian Culture and Languages, Science and Research Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran; sahar.vahdati@srbiau.ac.ir

2. Associate Professor, Department of Linguistics, Allameh Tabataba'i University, Tehran, Iran (corresponding author); ehsan.changizi@atu.ac.ir

3. Professor, Department of Ancient Iranian Culture and Languages, Tehran University, Tehran, Iran; ayegane@ut.ac.ir

4. Assistant Professor, Department of Ancient Iranian Culture and Languages, Science and Research Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran; a-zaheri@srbiau.ac.ir

Copyright © 2025 The Authors. Published by Alzahra University. This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>).

Non-commercial uses of the work are permitted, provided the original work is properly cited; and does not alter or modify the article.

In Avestan and Old Persian ditransitive constructions, one of the objects in the accusative case indicates the semantic role of the theme or patient, while the other, in the dative-genitive case, marks the semantic role of recipient.

2) aita= mai y	yānam	Auramazdā	dadātuv
acc.sg.n – dat.1sg.	acc.sg.n	(nom.sg.m)	imp.3sg.act
(dem.) - (pers.pron.)	(sb.)	(sb.)	
this - I	reward	Ahuramazda	gives

Ahuramazda gives this reward to me (DPd 23).

3) tat	mōi	dāidī
acc.sg.n	dat.sg.m	imp.2sg.act
(dem.)	(dem.)	
that	me	give

Give that (strength) to me (Y.51,18).

However, some sentences feature verbs that take two accusative cases. The primary focus of this article is to investigate which verbs in Old Persian are used with two accusative cases and the semantic roles these cases imply.

2. Materials and methods

While previous studies have mentioned the existence of structures with double accusative cases in ancient Iranian languages, their semantic function and characteristics have not been fully explored. This article aims to classify these structures by extracting all instances of double accusative constructions from Old Persian texts. The inscriptions were sourced from Kent (1953) and Schmidt (2009). Additionally, similar verbs in Avestan were extracted from Yasn, Gahan, Haft, Yash, and Vendidad, based on Bartholomew's Dictionary (1961).

3. Results and discussion

Verbs derived from the root *aiš* (to rush) combined with the preverb

fra (to send) are used in structures requiring two accusative cases. In this case, the first accusative case represents the theme/patient, whereas the second case marks the destination. When the destination is animate, it is often accompanied by an additional letter *abiy*.

4) adam	kāram	frāišayam	Bābirum
nom.1sg.	acc.sg.m	pret.1sg.act	acc.sg.m
(pres.pron)	(sb.)		(sb.)
I	army	sent	Babylon

I sent the army to Babylon (DB 3, 84).

Verbs from the root *bar*, both with and without preverbs like *pairi* and *ā*, also occur in double accusative constructions. In these structures, the second accusative case may or may not come with an adposition. In both Avestan (including verbs without preverbs) and Old Persian (verbs without preverbs and preverbs with *pairi*), the accusative case without an adposition is co-rooted with the sentence's root and acts like a verbal adverb. It emphasizes the meaning of the verb, showing "the way in which an activity is done, or the way in which a change of state takes place," also known as manner (Blake, 2004, p.68).

The second state of an object is often referred to as an absolute object or cognate object. Verbs that follow this state act similarly to intransitive or transitive verbs. In the text below, the root *bar* does not retain its original meaning, but instead refers to secondary or metaphorical senses. It is important to note that either the root in these contexts co-occurs with this type of object state, or the coexistence of the absolute object and the root produces this meaning, which can be further investigated.

5) avam	ubartam	abaram
acc.sg.m	acc.sg.m	pret.1sg.act
(dem.)	(adj.)	
that	well-born	bore

I respected him well (DB1, 22).

The root *kar* means to make. Sentences containing verbs derived from this root are among the structures of double accusative cases. According to the available evidence in both languages, the second passive case appears mostly in the semantic role of object complement. As an obligatory complement of the verb, it appears as a noun group, an adjective group, or an adpositional group in the sentence. It is somehow equivalent to the direct complement or object of the sentence (Tbibzadeh, 2014, pp.115- 116).

6) drauga	diš	hamiçiyā	akunauš
nom.sg.m	acc.3pl.m.	acc.pl.m	pret.3sg.act
(sb.)	(pers.pron)	(adj.)	
lie	them	rebel	made

Lie made them rebels (DB 4, 34).

The root ²*dī* (Av. *zyā*) in Old Persian means “to take”, and in Avestan, it means to harm and steal. The sentences with verbs derived from this root are associated with double accusative cases in both languages. The second object appears in the semantic role of source-maleficiary.

7) xšačam=šim	adam	adīnam
acc.sg.n – acc.3sg.	nom.1sg.	pret.1sg.act
(sb.) - (pers.pron.)	(pres.pron)	
king - him	I	took

I took a king from him (DB 1, 59).

4. Conclusion

In Old Persian, certain verbs are associated with double accusative cases. These verbs include: *aiš* (Av. *aēš*), *bar* (Av. ¹*bar*), ²*dī* (Av. *zyā*), *fraθ* (Av. *fras*), *jad* (Av. *gad*), *kar* (Av. ¹*kar*), ¹*man* (Av. *man*), ¹*var* (Av. ²*var*), and *vain* (Av. *vaēna*).

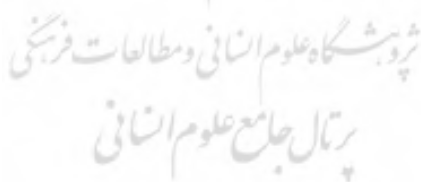
When using verbs with two accusative cases, one of the object states must be in the semantic role of theme/patient. The second object state must

have one of the following semantic roles in order:

- destination (for verbs derived from the root *aiš* with the preverb *fra*);
- object complement (for verbs derived from the roots *kar*, *¹var*, *vain*, and *¹man* in the middle mood);
- manner (for verbs derived from the root *fraθ* and *bar* without a preverb, as well as with the preverbs *ā* and *pairi*);
- source-maleficiary (for verbs derived from the roots *²dī* and *jad*).

Passive constructions with double accusatives are rare in Old Persian, limiting detailed analysis. However, it may be proposed that verbs related to *asking*, *requesting*, and the maleficiary ditransitive structures can be included among the structures of double accusative, and both accusative cases have the same characteristics. The result shows that the analogs of the studied verbs in the Avesta language are not necessarily associated with double accusative cases with the same semantic roles.

Keywords: accusative case, ditransitive verb, Old Persian, patient, semantic role.

پروفیسر شگاہ علوم انسانی و مطالعات فرہنگی
پرتال جامع علوم انسانی

دو حالت مفعولی در ساخت‌های فارسی باستان

سحر وحدتی حسینیان^۱، احسان چنگیزی^۲
ژاله آموزگار یگانه^۳، آمنه ظاهری عبدوند^۴

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۱۲/۲۶ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۵/۲۰

چکیده

در زبان‌های تصریفی هر یک از حالات بسته به بافت جمله و دیگر اجزاء از نظر معنایی کارکردهای متفاوتی دارند. در زبان فارسی باستان نیز حالت مفعولی یکی از حالت‌های هفت‌گانه فارسی باستان است که در ساخت‌های لازم، یک‌مفعولی و دو مفعولی به کار می‌رود. این حالت مفعولی، از نظر معنایی و بسته به بافت جمله، می‌تواند کارکردهای متفاوتی داشته باشد و نقش‌های معنایی مختلفی را نشان دهد. در این مقاله، با تعیین افعالی که با دو حالت مفعولی همراهند، به تبیین تفاوت آن‌ها از نظر کارکرد معنایی و ویژگی‌های این دو حالت مفعولی با توجه به بافت جمله پرداخته شده است. در جمله‌های دارای افعال با دو حالت مفعولی، یکی از حالت‌های مفعولی بی‌گمان در نقش معنایی موضوع/کنش‌پذیر، و حالت مفعولی دوم در نقش‌های معنایی مقصد، شیوه، تمیز و منبع-زبان‌ور نمایان شده است. به دلیل کمی، نمونه جمله‌های مجهول در برارنده افعال با دو حالت مفعولی در زبان فارسی باستان، بررسی ویژگی‌های آن‌ها تا اندازه‌ای دشوار است؛

استناد به مقاله:

وحدتی حسینیان، سحر؛ چنگیزی، احسان؛ آموزگار یگانه، ژاله؛ ظاهری عبدوند، آمنه (۱۴۰۴)، دو حالت مفعولی در ساخت‌های فارسی باستان، *زبان پژوهی*، ۱۷ (۵۵)، ۱۸۷-۲۱۳.

<https://doi.org/10.22051/jlr.2024.46657.2418>

homepage: <https://zabanpazhuhi.alzahra.ac.ir>

۱. دانشجوی دکتری تخصصی رشته فرهنگ و زبان‌های باستانی ایران، واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران؛ sahar.vahdati@srbiau.ac.ir

۲. دانشیار گروه زبان‌شناسی دانشگاه علامه طباطبایی، تهران، ایران (نویسنده مسئول)؛ ehsan.changizi@atu.ac.ir

۳. استاد گروه فرهنگ و زبان‌های باستانی ایران، دانشگاه تهران، تهران، ایران؛ ayegane@ut.ac.ir

۴. استادیار گروه فرهنگ و زبان‌های باستانی ایران، واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران؛ a-zaheri@srbiau.ac.ir

حق انتشار این مستند، متعلق به نویسندگان آن است. © ۱۴۰۴. ناشر این مقاله، دانشگاه الزهراء است.

این مقاله تحت گواهی زیر منتشر شده و هر نوع استفاده غیرتجاری از آن مشروط بر استناد صحیح به مقاله و عدم تغییر یا تعدیل مقاله مجاز است.

Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

ولی با دوراندیشی و بی‌گمان می‌توان گفت فعل‌های مرتبط با درخوراستن و پرسیدن و ساختارهای دومفعولی زبان‌ور می‌توانند جزء ساختارهای دو حالت مفعولی قرار گیرند که هر دو حالت مفعولی ویژگی یکسانی دارند. هم‌تاهای فعل‌های موردبررسی، در زبان اوستایی نیز موردبررسی قرار گرفته شده‌است و نتیجه نشان می‌دهد که هم‌تاهای این افعال در زبان اوستایی، لزوماً با دو حالت مفعولی با کارکردهای معنایی یکسان همراه نیستند.

واژه‌های کلیدی: حالت مفعولی، نقش معنایی، فعل دومفعولی، کنش‌پذیر، فارسی

باستان

۱. مقدمه

در فارسی باستان، روابط دستوری اسم با فعل و دیگر اسم‌ها با افزودن نشانه‌ای به پایان اسم نمایانده می‌شود؛ این نشانه شمار را نیز نشان می‌دهد و برای جنس‌های مذکر، مؤنث و خنثی متفاوت است. این شیوه بازنمایی روابط دستوری حالت‌نشانی نام دارد. به‌طور کلی، در این زبان، هفت حالت در نظر گرفته‌اند و به هر یک از حالت‌ها نامی نهاده‌اند که این نام الزاماً همه کارکردهای آن حالت را نشان نمی‌دهد، بلکه مهمترین یا بیشترین کارکرد آن را یادآوری می‌کند (Haspelmath, 2008: 511)، برای نمونه، حالت مفعولی فقط مفعول را نشان نمی‌دهد، بلکه بسته به بافت جمله، می‌تواند کارکردهای متفاوتی داشته باشد. گاه بر نقش نحوی مفعول مستقیم دلالت دارد، مانند اسمی که با فعل گذرا همراه می‌شود، گاه با فعل حرکتی بر مقصد آن دلالت دارد و گاه زمان یا مکان را نشان می‌دهد. هر حالت را از سه دیدگاه می‌توان بررسی کرد: از جنبه ساخت‌وازی یا نشانه‌ای که به اسم افزوده شده، از نظر نقش نحوی و روابط دستوری، و از جنبه کارکردهای معنایی (Narrog, 2010: 237). هر یک از حالت‌ها افزون‌بر نشان دادن روابط اجزاء جمله با یک‌دیگر، از نظر معنایی می‌تواند بر کارکردهای مختلفی دلالت کند.

حالت مفعولی یکی از حالت‌های هفت‌گانه فارسی باستان، در ساخت‌های لازم^۱، یک‌مفعولی^۲ و دومفعولی^۳ به کار رفته است و از نظر معنایی و بسته به بافت جمله، می‌تواند کارکردهای متفاوتی داشته باشد و نقش معنایی متفاوتی را نشان دهد.

اگرچه پژوهشگرانی همچون فیلمور^۴، آندرسون^۵، استاروست^۶، و دیک^۱ برای تهیه مجموعه‌ای از نقش‌های معنایی در زبان‌ها تلاش کرده‌اند، ولی فهرستی نهایی و قطعی از همه نقش‌های معنایی

1. intransitive
2. transitive
3. ditransitive
4. C. J. Fillmore
5. J. M. Anderson
6. S. Starosta

تدوین نشده است (Blake, 2004, p.62, 66,74). برخی از اصطلاح‌هایی که برای اشاره به نقش‌های معنایی به کار رفته‌اند، مشتمل‌اند بر کنش‌پذیر^۲، عامل^۳، ابزار^۴، تجربه‌گر^۵، مکان^۶، مقصد^۷، پذیرنده^۸، هدف^۹، بهره‌ور^{۱۰}، مالک^{۱۱}، گستره^{۱۲}. اکنون به معرفی و شرح چند نقش معنایی که حالت مفعولی بازنمایی آن‌ها را برعهده دارد، می‌پردازیم:

شیوه^{۱۳}: به روش یا روالی اشاره دارد که با آن فعلیتی انجام می‌شود یا تغییر حالتی رخ می‌دهد (Blake, 2004: 69).

مقصد^{۱۴} نقطه‌ای است که چیزی «به» یا «به سوی» آن حرکت می‌کند یا تمایل به حرکت دارد. اصطلاح‌های هدف^{۱۵} و جهت^{۱۶} جایگزین‌های آن هستند، ولی معنای جهت واضح و روشن نیست و هدف نیز می‌تواند هم برای موضوع/کنش‌پذیر و هم پذیرنده^{۱۷} به کار رود (Blake, 2004: 69).

پذیرنده موجود جان‌دار و باادارکی است که چیزی مشخص و ملموس را دریافت می‌کند و به حوزه کنترل یا محدوده مالکیت او درمی‌آید (Blake, 2004: 69; Kittilä, 2005: 274). در این متن، در بحث از ویژگی‌های موضوعات، پذیرنده با نشانه اختصاری R نشان داده شده است.

نقش معنایی بهره‌ور^{۱۸} اشاره به موجود جان‌داری دارد که از سود و منفعت کاری بهره‌مند می‌شود (Blake, 2004; 69). این‌جا باید یادآور شد مرز بین نقش‌های پذیرنده و بهره‌ور (موجود جان‌داری که سود و بهره برآمده از عمل به او می‌رسد (همان)) را نمی‌توان آشکارا معین کرد. برای نمونه، در مورد مرز بین بهره‌ور و پذیرنده، کیتیلآ (Kittilä, 2005) در مقاله‌اش به آن پرداخته است. در جمله او *خانه‌ای برای من مهیا کرد*، من هم می‌تواند بهره‌ور باشد، در صورتی که خانه مال شخص دیگری است و در اختیار من گذاشته شده تا از آن بهره‌مند شوم؛ و من می‌تواند پذیرنده هم باشد، هنگامی که خانه‌ای برای من خریده یا ساخته شده است.

-
1. S. Dick
 2. patient
 3. agent
 4. instrument
 5. experiencer
 6. location
 7. destination
 8. recipient
 9. purpose
 10. beneficiary
 11. possessor
 12. extent
 13. manner
 14. destination
 15. goal
 16. direction
 17. recipient
 18. beneficiary

زیان‌ور^۱ نیز در مقابل پذیرنده/بهره‌ور مطرح می‌شود و آن را در معنای زیان‌دیده از کنش می‌آورند، ولی نقش معنایی آن فقط زیان‌دیدن یا محرومیت و نیستی نیست، بلکه برای انتقال بین دهنده و گیرنده در زیان‌ور برخلاف جهت بهره‌ور/پذیرنده است. این موضوع بیشتر در افعال دو مفعولی مطرح است که در ادامه به آن‌ها پرداخته خواهد شد.

منبع یا خاستگاه^۲: نقطه‌ای که منشأ و منبع حرکت است، من از تهران آمدم، او از دوشنبه کارش را شروع خواهد کرد (Blake, 2004: 68).

کنش‌پذیر^۳ به آن‌چه از چیز دیگری تأثیر پذیرد، در حالتی قرار گرفته یا دست‌خوش تغییر شود و یا در جایی قرار گرفته یا حرکت کند گفته می‌شود. پیش‌تر این گونه از نقش معنایی، مفعولی^۴ نامیده می‌شد که به سبب مشابهت اسمی با حالت دستوری مفعولی، زبان‌شناسان نام‌های کنش‌پذیر و موضوع را به کار گرفتند، ولی برخی از زبان‌شناسان نیز بین موضوع^۵ و کنش‌پذیر تمیز می‌گذارند، موضوع را برای دو مورد اول، و کنش‌پذیر را برای مورد سوم به کار می‌برند. ولی برخی دیگر آن‌ها را با یک عنوان موضوع/کنش‌پذیر ادغام می‌کنند (Blake, 2004: 67).

تمیز^۶ که «به صورت گروه اسمی، گروه صفتی و گروه حرف اضافه‌ای در جمله ظاهر می‌شود و به نوعی با متمم مستقیم یا مفعول جمله هم‌ارز است» (Tabibzadeh, 2014: 115-116)، می‌تواند اطلاعات جدیدی از مفعول صریح جمله به دست دهد و در ژرف‌ساخت، به عنوان مسند توانایی ساخت جمله اسنادی با مفعول صریح جمله دارد.

در زبان‌های اوستایی و فارسی باستان، حالت مفعولی بسته به بافت جمله، می‌تواند بر هر یک از نقش‌های معنایی مورد اشاره دلالت داشته باشد؛ برای نمونه، در جمله‌های اول و دوم زیر، حالت مفعولی در ساخت یک مفعولی آمده و از نظر معنایی موضوع/کنش‌پذیر است:

1. adam	auramazdām	Ayadaiy
nom.1sg.	acc.sg.m	pret.1sg.mid
(pers.pron.)	(sb.)	
من	اهورامزدا	ستودم

من اهورامزدا را ستودم (کتیبه شوش داریوش بزرگ f، سطر ۱۸).

1. maleficiary
2. source
3. patient
4. object
5. theme
6. object complement

2. yimō	varəm	kərənaot
nom.sg.m	acc.sg.m	pret.3sg.act
(sb.)	(sb.)	
جم	ور	ساخت

جم ور را ساخت (وندیداد ۲، بند ۳۳).

در ساخت‌های دو مفعولی اوستایی و فارسی باستان، یکی از مفعول‌ها در حالت مفعولی بر نقش معنایی موضوع/کنش‌پذیر دلالت دارد و مفعول دیگر با حالت برایی یا اضافی - برایی نقش معنایی پذیرنده را نشان می‌دهد:

3. aita= mai	Yānam	Auramazdā	dadātuv
acc.sg.n – R (dat.1sg.)	T (acc.sg.n)	(nom.sg.m)	imp.3sg.act
(dem.) - (pers.pron.)	(sb.)	(sb.)	
من – این	پاداش	اهورامزدا	بدهد

اهورامزدا این پاداش را به من بدهد (کتیبه تخت جمشید داریوش بزرگ d، سطر ۲۳).

4. taṭ	mōi	dāidī
T (acc.sg.n)	R (dat.sg.m)	imp.2sg.act
(dem.)	(dem.)	
آن	من	بده

آن (نیرو) را به من بده (یسن ۵۱، بند ۱۸)

در برخی جمله‌ها، فعل‌ها با دو حالت مفعولی همراه شده‌اند؛ مانند جمله‌های زیر:

5. aita	Adam	Yānam	Jadiyamīy	auramazdām
acc.sg.n	nom.1sg.	acc.sg.n	ind.1sg.act	acc.sg.m
(dem.)	(pres.pron)	(sb.)		(sb.)
این	من	بخشش	می‌خواهم	اهورامزدا

من این بخشش را از اهورامزدا می‌خواهم (کتیبه تخت جمشید داریوش d، سطر ۲۱).

6. adam	Kāram	Frāišayam	Bābirum
nom.1sg.	acc.sg.m	pret.1sg.act	acc.sg.m
(pres.pron.)	(sb.)		(sb.)
من	سپاه	فرستادم	بابل

من سپاه را به بابل فرستادم (کتیبه بیستون، ستون ۳، سطر ۸۴).

7. hya	Dārayavaum	xšāyaōiyam	akunauš
nom.sg	acc.sg.m	acc.sg.m	pret.3sg.act
(rel.pron.)	(sb.)	(sb.)	
آن که	داریوش	شاه	کرد

آنکه داریوش را شاه کرد (کتیبه نقش رستم a، سطر ۵).

نکته‌ای که در این مقاله بررسی می‌شود این است که در زبان فارسی باستان، کدام فعل‌ها با دو حالت مفعولی به کار رفته‌اند و این حالت‌های مفعولی بر چه نقش‌های معنایی دلالت دارند، برای نمونه auramazdām و yānam در جمله ۵، هر دو در حالت مفعولی بر یک نقش معنایی دلالت دارند؟ تفاوت auramazdām با bābirum و xšāyaōiyam در جمله‌های ۶ و ۷ چیست؟ و همچنین هم‌تاهای این افعال در زبان اوستایی نیز با دو حالت مفعولی همراهند؟ و اگر همراهند به چه کارکردهای معنایی دلالت دارند؟

هرچند در پژوهش‌های گذشته به ساختارهایی با دو حالت مفعولی در زبان‌های ایرانی باستان اشاره شده، ولی کارکرد معنایی و ویژگی آن‌ها بررسی نشده‌است. در این مقاله، برای ارائه دسته‌بندی‌های ساختارهایی با دو حالت مفعولی، همه جمله‌های دارای دو حالت مفعولی از فارسی باستان براساس کتیبه‌های ارائه‌شده در کتاب کنت (Kent, 1953) و اشمیت (Schmitt, 2009) استخراج شدند و هم‌تاهای آن افعال در زبان اوستایی بر مبنای فرهنگ لغت بسامدی بارتلمه (Bartholomae, 1961) از یسن‌ها، گاهان، هفت‌ها، یشت‌ها و ون‌دیداد استخراج و از نظر دستوری مورد بررسی قرار گرفته‌اند.

۲. پیشینه پژوهش

ساختارهای شامل دو حالت مفعولی با نام «double accusative» در کارهای رایشت (Reichelt, 1909)، شروو (Skjærvø, 2009)، وست (West, 2011) و یوگل (Jügel, 2017) از مهمترین پژوهش‌های انجام گرفته در حوزه دستور زبان اوستایی، و کنت (Kent, 1953) و شروو (Skjærvø, 2009) و یوگل (Jügel, 2017) در زمینه فارسی باستان، دیده می‌شود.

رایشت کارکردهای دو حالت مفعولی را به چهار زیرگروه دسته‌بندی کرده‌است که یکی از حالت‌های مفعولی، کنش‌پذیر (object) جمله و آن دیگری:

(۱) متمم فعل:

8. mā dim mruiiā āθrauuanəm (Reichelt, 1909: 228)

او را آتریان مخوان (وندیداد ۱۸، بند ۱).

(۲) مکمل کنش و نشان دهنده نوع عمل:

9. yō narəm vīx̄rūməntəm x^varəm jaiṅti (Reichelt, 1909: 228)

آن که مرد را زخم خونین می زند (وندیداد ۴، بند ۳۰).

(۳) عمل مرتبط با شخص و شیء در افعال ربودن، پرسیدن و مانند آن:

10. yō mam taṭ draonō zināt vā trāfiīāt vā apa vā yāsāiti (Reichelt, 1909: 229)

هر کس این سهم را از من بگیرد یا آن را از من بدزدد یا ببرد (یسن ۱۱، بند ۵).

(۴) مفعول هدف:

11. tōm vā ahūm daēnā naēṣaṭ (Reichelt, 1909: 229)

دیدگاه خودت، تو را به چنین زندگی هدایت خواهد کرد (یسن ۳۱، بند ۲۰).

شروو (Skjærvø, 2009)، وست (West, 2011) و یوگل (Jügel, 2017) و کنت (Kent,

1953) نیز به نوعی به کارکردهای اشاره شده ایشلت (Reichelt, 1909) اشاره دارند و تنها تفاوت

آن‌ها در نوع دسته‌بندی‌هاست به گونه‌ای که متمم، تمیز، بدل و یا مفعول هدف را نه در زیر گروه

ساختارهایی با دو حالت مفعولی، بلکه در گروه‌های جداگانه‌ای آورده‌اند، ولی هر چهار پژوهشگر

همانند ایشلت (همان) به ساختارهایی با دو حالت مفعولی اشاره کرده‌اند.

هیچ‌یک از پژوهشگران به تفاوت و تمایز ساختارهایی با دو حالت مفعولی از نظر کارکرد

معنایی و ویژگی آن‌ها نپرداخته‌اند. در واقع، یکی از ایرادهای این گونه دسته‌بندی، درهم آمیختن

بین حالت‌های صرفی و نحوی است. در دسته‌بندی‌های هر پنج پژوهشگر، با دو حالت مفعولی

روبه‌رویم که در شرح آن فقط به آوردن فعل‌ها، و جمله «یکی مفعول شیئی و دیگری مفعول

شخصی» بسنده شده‌است؛ یا اینکه ایشلت (Reichelt, 1911) یکی از حالت‌های مفعولی را

مکمل کنش و نشان دهنده نوع کنش می‌داند، ولی با مقایسه دو جمله زیر می‌بینیم که x^varəm در

حالت مفعولی در کارکرد معنایی کنش‌پذیر آمده‌است و حالت مفعولی دوم narəm در نقش

معنایی پذیرنده.

12. yō	sūne	pištrəm	jaiṅti
nom.sg.m	dat.sg.m	acc.sg.m	ind.3pl.act as sg
(rel.pron.)	(sb.) span-	(sb.)	

آن که سگ کیودی می‌زند

آنکه کیودی بر سگ زند (سگ را کیود کند) (وندیداد ۱۳، بند ۱۰)

13. yō	narəṃ	vīxrūməntəm	x^varəṃ	jaiṇti
nom.sg.m	acc.sg.m	acc.sg.m	acc.sg.m	ind.3pl.act as sg
(rel.pron.)	(sb.) nar-	(adj.)	(sb.)	
آن که	مرد	خونین	زخم	

می‌زند

آنکه زخم خونین بر مرد می‌زند (وندی‌داد ۴، بند ۳۰)

لوراگی و زانچی (Luraghi & Zanchi, 2018) در مقاله‌شان به بررسی ساختارهای دومفعولی و دو حالت مفعولی در زبان یونان باستان با تمرکز بر نمونه جمله‌های موجود در ادبیات هومری^۱ پرداخته‌اند. آن‌ها ساختارهای دو حالت مفعولی را به شکل زیر دسته‌بندی کرده‌اند: (۱) ساختارهای کل - جزء^۲، شامل فعل‌هایی همچون *ضربه‌زدن* و *لمس کردن* که اشاره به تماس فیزیکی دارند و متشکل از دو گزاره اسمی هستند: یکی انسان و دیگری بخشی از بدن انسان؛ (۲) افعال ارتباطی^۳ دسته‌بندی شده به دو گروه فعل‌های با معنای گفتن و خطاب کردن، و پرسیدن و درخواست کردن؛ (۳) مفعول مطلق^۴؛ (۴) تمیز^۵؛ (۵) فعل‌های حرکتی گذرا^۶؛ (۶) فعل‌های سببی^۷؛ و در پایان (۷) فعل‌های زیان‌ور^۸. آن‌ها با بررسی ویژگی موضوع‌ها در نقش معنایی پذیرنده^۹ و موضوع/کنش‌پذیر^{۱۰} نشان می‌دهند که فقط فعل‌هایی در معنای *خواستن* و *درخواست کردن* و فعل‌های زیان‌ور در معنای *چون ربودن* و *ستاندن* و مانند آن جزء ساختارهایی هستند که هر دو موضوع مورد اشاره ویژگی یکسانی دارند و حالت مفعولی دوم در نقش معنایی منبع-زیان‌ور نمایان می‌شود.

بنونوتو و پمپشو (Benvenuto & Pompeo, 2019) نیز به‌اختصار نگاهی به ساختارهای دومفعولی فارسی باستان انداخته و اشاره کرده‌اند که ساختارهای دومفعولی در حالت عادی بیانگر حرکت انتقالی هستند که دربردارنده وجود یک موضوع پذیرنده - مانندند و چنین تفسیر می‌شوند: موضوع عامل سبب می‌شود یک شیء به مالکیت یک دریافت‌کننده جان‌دار یعنی پذیرنده در بیاید. آن دو معتقدند دو نوع ساختار دومفعولی در فارسی باستان وجود دارد (Benvenuto & Pompeo, 2019: 83, 85): ساختار اضافی^{۱۱}

1. Homeric literature
2. whole part
3. communication verbs
4. cognate object
5. object complement
6. transitive motion verbs
7. causative verbs
8. maleficiary verbs
9. R
10. T
11. ditransitive

14. *Auramazdā=maī (R) upastām (T) abara*

اهورامزدا مرا یاری کرد (کتیبه بیستون، ستون ۱، سطر ۵۵) (Schmitt, 1991).
و ساختار دو حالت مفعولی

15. *xaçam=šim adam adinam*

من شاهی را از او ستاندم (کتیبه بیستون، ستون ۱، سطر ۵۹) (Schmitt, 1991).

۳. بحث و تحلیل

همه ریشه‌های فعلی که همراه با دو حالت مفعولی در فارسی باستان آمده‌اند عبارتند از:

aiš (Av. aēš), bar (Av. ¹bar), ²dī (Av. zyā), fraθ (Av. fras), jad (Av. gad), kar (Av. ¹kar), ¹man (Av. man), ¹var (Av. ²var), vain (Av. vaēna)

در همه فعل‌های مورد اشاره، یکی از حالت‌های مفعولی به نقش معنایی موضوع یا کنش‌پذیر، و دیگری به یکی از نقش‌های معنایی مقصد، تمیز، شیوه و یا منبع-زیان‌ور دلالت می‌کند.

۳-۱. حالت مفعولی با افعال حرکتی گذرا در نقش معنایی مقصد

همان‌گونه که در بخش مقدمه اشاره شد مقصد اشاره به نقطه حرکت موضوع دارد.

در فارسی باستان فعل‌های مشتق از ریشه aiš در معنی شتافتن، با پیشوند fra در معنای فرستادن جزء ساختارهایی با دو حالت مفعولی است که حالت مفعولی اول موضوع/کنش‌پذیر و حالت مفعولی دوم نشانگر مقصد است و اگر مقصد جان‌دار باشد اغلب با حرف اضافه abiy همراه است. گفتنی است در زبان اوستایی فعل‌های این ریشه با پیشوند fra در معانی فراخواندن و برانگیختن برعکس فارسی باستان فقط با یک حالت مفعولی کنش‌پذیر همراه است؛ بنابراین ریشه اوستایی aēš در دسته ساختارهای با دو حالت مفعولی قرار نمی‌گیرد.

16. adam	kāram	Frāišayam	Bābirum
nom.1sg.	acc.sg.m	pret.1sg.act	acc.sg.m
(pres.pron)	(sb.)		(sb.)
من	سپاه	فرستادم	بابل

من سپاه را به بابل فرستادم (کتیبه بیستون، ستون ۳، سطر ۸۴)

17. adam	kāram	Pārsam	Frāišayam	Abiy	V¹štāspam
nom.1sg.	acc.sg.m	acc.sg.m	pret.1sg.act	prep.	acc.sg.m
(pres.pron)	(sb.)	(adj.)			(sb.)
من	سپاه	پارسی	فرستادم		گشتاسپ

من سپاه پارسی را به سوی گشتاسپ فرستادم (کتیبه بیستون، ستون ۳، سطر ۲)

در جمله زیر نقش معنایی مقصد را قید، متشکل از حرف اضافهٔ ni با اسم pad در حالت دری، نشان می‌دهد و از نظر معنایی مانند حالت مفعولی عمل کرده‌است.

18. adam nom. 1sg. (pres.pron)	Kāram acc.sg.m (sb.)	frāišayam pret. 1sg.act.	Nipadiy adv.
من	سپاه	فرستادم	از پی

من سپاه را در پی (او) فرستادم (کتیبهٔ بیستون، ستون ۲، سطر ۷۳)

۲-۳. حالت مفعولی در نقش معنایی شیوه

شیوه به روش یا طریقهٔ انجام فعالیت یا تغییر حالتی اشاره دارد.

ریشهٔ *bar* (Av. ¹bar) به معنای بردن در هر دو زبان اوستایی و فارسی باستان، و ریشهٔ *fraθ* در زبان فارسی باستان به معنای مجازات کردن در این دسته قرار می‌گیرند.

فعل‌های مشتق از ریشهٔ *bar* در زبان فارسی باستان، بدون پیشوند و با پیشوندهای *pairi* و *ā* جزء ساختارهایی با دو حالت مفعولی هستند که حالت مفعولی دوم با یا بدون حرف اضافه می‌آید.

حالت مفعولی بدون حرف اضافه، در هر دو زبان اوستایی (شامل افعال بدون پیشوندی) و فارسی باستان (افعال بدون پیشوندی و پیشوندی با *pairi*) با ریشهٔ فعلی جمله هم‌ریشه است و همانند قید فعلی عمل می‌کند و برای تأکید بر معنای فعل می‌آید. به بیانی، نشان‌دهندهٔ روش یا طریقی است که با آن فعالیت انجام می‌شود یا تغییر حالتی اتفاق می‌افتد که شیوه^۱ نیز نامیده می‌شود (Blake, 2004: 69).

حالت مفعولی دوم را مفعول مطلق^۲ می‌نامند. رفتار چنین افعالی شبیه رفتار فعل‌های یک‌مفعولی یا لازم است. در همهٔ نمونه‌های زیر، ریشه *bar* در معنای اصلی خود نیست، بلکه معنای ثانویه یا استعاری موردنظر است. بایست یادآوری شد یا ریشه در این معانی با این نوع حالت مفعولی می‌آید و یا شاید همشینی مفعول مطلق و ریشه این معنی را پدید می‌آورد که این موضوع قابل بررسی است.

19. avam acc.sg.m (dem.)	Ubartam acc.sg.m (adj.)	Abaram pret. 1sg.act
آن	نیک برده	بردم

او را به نیکي محترم داشتم (کتیبهٔ بیستون، ستون ۱، سطر ۲۲)

1. manner
2. absolute/cognate object

20. tyām	imai=šām	Martiyānām	Taumām	uba(r)tām	Paribarā
acc.sg.f	gen.pl.m-	gen.pl.m	acc.sg.f	acc.sg.f	imp.2sg.act
(rel.pron.)	pron. 3 pl.	(sb.)	(sb.)	(adj.)	
-	gen-dat	مردان	خانواده	نیک پاده شده	حمایت کن
-	(dem.)				
	آن‌ها - این				

خانواده این مردان را به نیکی بپای (کتیبه بیستون، ستون ۴، سطر ۸۸)

21. yō	nā	hīš	hubərətā	barāt	juua	ašaonam	frauuašaiō
nom.sg.m	nom.sg.m	acc.pl.f	acc.pl.f	subj.3sg.act	nom.sg.m	gen.pl.m	acc.pl.f
(rel.pron.)	(sb.)	(dem.)	(adj.)		(adj.)	(adj.)	(sb.)
که	مرد	آن	بردنی	ببرد	زنده	پاک	فروهر
			نیک				

مرد زنده‌ای که آن فروهرهای پاکان را پاس بدارد پاسداشتنی نیک (یشت ۱۳، بند ۱۸)

22. yō	nō	hubərətām	barāt
nom.sg.m	acc.1pl.	acc.sg.f	subj.3sg.act
(rel.pron.)	(pers.pron.)	(adj.)	
آن که	ما	بردنی نیک	ببرد

آنکه ما را پاس بدارد پاسداشتنی نیک (یشت ۱۵، بند ۴۰)

23. yaša	dužbərəntō	baraiti	mišrō
adv.	acc.pl.f	ind.3sg.act	nom.sg.m
	(adj.)		(sb.)
وقتی	بردنی بد	می‌برد	مهر

وقتی مهر (آنان را) تهدید می‌کند تهدید کردنی (یشت ۱۰، بند ۴۸)

24. avam	Ufrastam	Aparsam
acc.sg.m	acc.sg.m	pret.1sg.act
(dem.)	(adj.)	
آن	مجازات کردنی	مجازات کردم
	سخت	

او را به سختی بازخواست کردم / مجازات کردم (تحت‌اللفظی: مجازات کردم مجازات کردنی

سخت) (کتیبه بیستون، ستون ۱، سطر ۲۲)

گاهی حالت مفعولی دوم هم‌ریشه با فعل نیست، ولی از نظر معنایی بر شیوه دلالت دارد؛ مانند دو جمله زیر از فارسی باستان که حالت مفعولی دوم با حرف اضافه *anu* با فعل‌های پیشوندی با پیشوند *ē* در نقش معنایی شیوه نمایان شده که به‌عنوان تعدیل‌کننده^۱ عمل می‌کند و دلالت بر نقش معنایی شیوه دارد.

25. martiya nom.sg.m (sb.) مرد	taya... acc.sg.n (rel.pron.) آنچه	Ābaratiy ind.3sg.act می‌برد	Anuv prep.	Taumānišaiy acc.du.n ² - gen.3pl. (sb.) - (pers.pron.) شس – توان
---	---	--	----------------------	---

مرد آن چه را مطابق توانش انجام می‌دهد (کتیبه نقش رستم b، سطر ۲۵).

26. martiya nom.sg.m (sb.) مرد	taya... acc.sg.n (rel.pron.) آنچه	ābarati ind.3sg.act می‌برد	Anu prep.	Taumā acc.pl.n (sb.) توان
---	---	---	---------------------	---

مرد آن چه را مطابق توان‌ها انجام می‌دهد (کتیبه تخت جمشید خشایارشا l، سطر ۲۷-۸).

۳-۳. حالت مفعولی در نقش تمیز

همان‌گونه که پیشتر اشاره شد تمیز از متمم‌های اجباری فعل «به‌صورت گروه اسمی، گروه صفتی و گروه حرف اضافه‌ای در جمله ظاهر می‌شود و به‌نوعی با متمم مستقیم یا مفعول جمله هم‌ارز است» (Tabibzadeh, 2014: 115-116). آن چه مسلم است می‌توان اطلاعات جدیدی از تمیز درباره مفعول صریح یا همان موضوع کنش‌پذیر جمله به‌دست آورد و در ژرف‌ساخت، تمیز به‌عنوان مسند، توانایی ساخت جمله اسنادی با مفعول صریح جمله دارد. همان‌گونه که در ادامه خواهد آمد تمیز می‌تواند صفت یا اسم باشد و در حالتی غیر از حالت مفعولی هم نمایان شود و با توجه به هم‌مرجع بودن با مفعول کنش‌پذیر جنس آن را نیز می‌پذیرد.

ریشه‌های *kar* (Av. ¹kar)، *man* (Av. ¹man) *var* (Av. ²var) و *vain* (Av. *vaēna*) در این

دسته قرار دارند.

یکی از ریشه‌های فعلی پربسامد در هر دو زبان اوستایی و فارسی باستان ریشه *kar* (Av.

kar) به‌معنای ساختن است. جمله‌های دارای فعل‌های مشتق از این ریشه جزء ساختارهای دو

1. modifier

2. H. Kent: ins.pl.n

حالت مفعولی قرار می‌گیرد. بر مبنای شواهد موجود در هر دو زبان حالت مفعولی دوم بیشتر در نقش معنایی object complement یا همان تمیز نمایان می‌شود.

الف) صفت با کار کرد تمیز:

27. aniyā acc.pl.f (sb.) دیگر	dahyāva... acc.pl.f (sb.) سرزمین	Uvāipašiyam acc.sg.n (adj.) آن خود	akutā pret.3sg.mid کرد
--	--	--	------------------------------

دیگر کشورها را از آن خود کرد (کتیبه بیستون، ستون ۱، سطر ۴۷)

28. drauga nom.sg.m (sb.) دروغ	diš acc.3pl.m. (pers.pron) آنان	hamičiyā acc.pl.m (adj.) یاغی	Akunauš pret.3sg.act کرد
---	---	---	--------------------------------

دروغ آنان را یاغی کرد (کتیبه بیستون، ستون ۴، سطر ۳۴)

29. kərənaoṭ pret.3sg.act کرد	aiṅhe gen.sg (ref.pron.) ش	xšaθrāda abl.sg.n (sb.) شهریاری	amaršanta acc.du.m (adj.) نامیرا	pasu acc.du.m (sb.) گوسفند	vīra acc.du.m (sb.) مرد
-------------------------------------	-------------------------------------	--	--	--	---

در شهریاری اش گوسفند و مرد را نامیرا کرد (پس ۹، بند ۴)

30. kərənaomi ind.1sg.act می‌کنم	θβam acc.2sg. (pers.pron.) تو	hacaṭ.puθraṃ acc.sg.f (adj.) آبستن
--	---	--

تو را آبستن و پرشیر می‌کنم (وندیداد ۲۱، بند ۶)

31. azəm nom.1sg (pers.pron) من	amašiiā acc.pl.n (adj.) بی‌مردم	kərənauuāni... sub.1sg.act کنم	karšuuān acc.pl.n (sb.) کشور
--	---	--------------------------------------	--

من کشورها را بی‌مردم کنم (یشت ۵، بند ۳۰)

ب) اسم با کارکرد تمیز:

32. hya nom.sg (rel.pron.) آن که	Dārayavaum acc.sg.m (sb.) داریوش	xšāyaōiyam acc.sg.m (sb.) شاه	akunauš pret.3sg.act کرد
---	--	---	--------------------------------

آن که داریوش را شاه کرد (کتیبه نقش رستم a، سطر ۵).

33. imām nom.sg.n (dem.pron.) این	hadiš... nom.sg.n (sb.) کاخ	paradayadām acc.sg.f (sb.) اقامتگاه	adam acc.sg (pers.pron.) من	akunavām pret.1sg.act کردم
--	---	---	--------------------------------------	----------------------------------

من این کاخ را اقامتگاهی ساختم (کتیبه شوش اردشیر دوم d، سطر ۳).

34. zām acc.sg.f (sb.) زمین	caxrəm acc.sg.n (sb.) چرخ	kərənauuāne sub.1sg.mid کنم
---	---	-----------------------------------

زمین را چرخ سازم (یشت ۱۹، بند ۴۳)

ولی شواهدی نیز وجود دارد که نشان می‌دهد حالت مفعولی دوم نمی‌تواند تمیز باشد همانند جمله‌های زیر که جمله‌های معلوم با دو حالت مفعولی و جمله مجهول ۳۰ با یک حالت مفعولی است. اینکه چنین ساختارهایی می‌توانند جزء ساختارهایی باشند که در آن‌ها هر دو حالت مفعولی دارای ویژگی یکسانی هستند یا نه، باید نمونه جمله‌های مجهول بیشتری در دست داشته باشیم. در واقع، اگر هر دو موضوع R و T دارای ویژگی‌های رفتاری یکسانی باشند باید هر دو بتوانند فاعل فعل مجهول شوند یعنی اگر یکی فاعل فعل جمله شد آن دیگری حالت مفعولی خویش را حفظ کند.

35. naiy acc.sg.m (adj.) نه	tunuvatam acc.sg.m (adj.) توانگر	zūra acc.sg.n (sb.) خدعه	Akunavam pret.1sg.act کردم
--------------------------------------	--	--	----------------------------------

نه توانمند را خدعه کردم (کتیبه بیستون، ستون ۴، سطر ۶۵)

36. skaueiš	tunuvatahyā	rā°diy	miəa	kariyaiš
nom.sg.m	gen.sg.m	postpos	acc.sg.n	opt.3sg.pass.
(adj.)	(adj.)		(sb.)	
درویش	توانگر		بدی	کرده شود

درویش به دست توانگر مورد بدی و ظلم قرار گیرد (تحت اللفظی: بدی کرده شود) (کتیبه نقش رستم b، سطر ۹).

37. ṢrāṢrəm	kərənauuāt
acc.sg.n	sub.3sg.act
(sb.)	
محافظت	بکند

[آنکه زنی را نزدیکی کند] [او را] محافظت بکند (وندیداد ۱۵، بند ۱۵)

38. duiīē.nauuaiti	astanām...	harəṢrəm	kərənuiiāt
acc.du.f	gen.pl.n	acc.sg.n	opt.3sg.act
(adj.)	(sb.)	(sb.)	
صدوهشتاد	خانه	حراست	کند

صدوهشتاد خانه را حراست بکند (وندیداد ۱۴، بند ۱۷)

39. skəṇḍəm	šē	manō	kərənūiḍi
acc.sg.m	gen.sg	acc.sg.n	imp.3sg.act
(sb.)	pron.pers.	(sb.)	
تخریب	ش	اندیشه	کند

اندیشه اش را تخریب کند (یسن ۹، بند ۲۸)

ریشه *man* در هر دو زبان اوستایی و فارسی باستان در جهت^۱ گذرا^۲ به معنای *اندیشیدن* و در جهت ناگذر^۳ به معنای *پنداشتن* / *انگاشتن* است. جمله های دارای افعال مشتق از این ریشه در جهت ناگذر جزء ساختارهایی با دو حالت مفعولی قرار می گیرند که حالت مفعولی دوم تمیز است.

40. mātya	draugam	maniyāhaiy
conj.	acc.sg.m	subj.2sg.mid
	(sb.)	
مبادا	دروغ	پنداری

مبادا (آن را) دروغ پنداری (کتیبه بیستون، ستون ۴، سطر ۴۳)

41. spəntəm...	Θβā	mazdā	mānḡhī	Ahurā
acc.sg.m (adj.)	acc.2sg. (pers.pron.)	voc.sg.m (sb.)	inj.1sg.mid	voc.sg.m (sb.)
فزونی‌بخش	تو	مزدا	می‌پندارم	اهورا

تو را ای اهورامزدا فزونی‌بخش می‌انگارم (یسن ۴۳، بند ۹)

42. taēca	aiiarə	mainiēnte	yaṭ.	yārə
nom.pl.m (dem.)	acc.sg.n (sb.)	ind.3pl.mid	acc.sg.n (conj.)	acc.sg.n (sb.)
آنان	روز	می‌پندارند	چونان	سال

آنان روز را چونان سال می‌انگارند (وندیداد ۲، بند ۴۱)

43. tām...	māhmaidī	hušhaxāim		
acc.sg.m (dem.)	inj.1pl.mid	acc.sg.m (adj.)		
او	می‌پندارم	دوست نیک		

او را دوست نیک می‌انگارم (یسن ۴۶، بند ۱۳)

در فارسی باستان فقط در یک جمله، ریشه^۱ var در معنی برگزیدن همراه با دو حالت مفعولی آمده که مفعول دوم نیز به صورت تمیز آمده‌است. جمله‌های دارای فعل‌های مشتق از ریشه^۲ var اوستایی جزء ساختارهای دو حالت مفعولی نیست.

44. haruvahyāyā	BŪyā	martiyam	Mām	avarnavatā
loc.sg.f (adj.)	loc.sg.f (sb.)	acc.sg.m (sb.)	acc.1sg. (pres.pron)	pret.3sg.mid
همه	سرزمین	مرد	من	برگزید

[اهورامزدا] در همه سرزمین، مرا (چون) مرد (خویش) برگزید (کتیبه شوش داریوش f، سطر ۱۷).

در ساخت‌های معلوم افعال مشتق از ریشه^۱ vain (Av. vaēna) در معنای دیدن، همچون جمله‌های زیر یکی از حالت‌های مفعولی، yaudatim، و ahūm و ratūm نقش تمیز را نشان می‌دهد.

45. Auramazdā	Yaθā	Avaina	Imam	bumim	yaudatim
nom.sg.m (sb.)	conj.	pret.3sg.act	acc.sg.f (dem.)	acc.sg.f (sb.)	acc.sg.f (adj.)
اهورامزدا	وقتی	دید	این	سرزمین	آشوب‌زده

وقتی اهورامزدا این سرزمین را آشوب‌زده دید (کتیبه نقش رستم a، سطر ۳۲).

46. yōi	Ōβā	vaēnən	dāmōhu	Ahūm	ratūmca	Gaēθanəm
nom.pl.m	acc.2sg.	opt.3pl.act	loc.pl.n	acc.sg.m	acc.sg.m	gen.pl.f
(rel.pron.)	(pers.pron.)		(sb.)	(sb.)	(sb.)	(sb.)
آنان	تو	ببینند	مخلوقات	روحانی	رد	جهان

آنان که تو را در میان مخلوقات جهان، روحانی و رد ببینند (یشت ۱۰، بند ۹۲)

ولی در ساخت‌های ناگذر یا با معنای مجهول هر دو حالت مفعولی تبدیل به حالت فاعلی شده و متمم مفعول^۱ یا تمیز تبدیل به متمم فاعل^۲ یا مسند می‌شود، مانند نمونه^۳ زیر از زبان اوستایی از ریشه^۴ ad (نامیدن):

47. yā=ca...	akarana...	Stiš	āiðe ³
nom.sg.f	nom.sg.f	nom.sg.f	ind.3sg.pass
(rel.pron.)	(adj.)	(sb.)	
آن که	بی کرانه	هستی	نامیده می‌شود

آنچه که هستی بی کرانه نامیده می‌شود (یشت ۸، بند ۴۸)

و یا نمونه‌های زیر از ریشه^۵ vain (Av. vaēna)

48. tyapatiy	kartam	Vainataiy	Naibam
nom.sg.n	nom.sg.n	ind.3sg.as pass.	nom.sg.n
(rel.pron.)- adv.	(adj.)		(adj.)
به علاوه - آنچه	کرده شده	دیده می‌شود	زیبا

به علاوه، آنچه ساخته شده، زیبا به چشم می‌آید (کتیبه تخت جمشید خشیارشا، سطر ۱۶).

49. yā	Mē	Vaēnaite	huraōða
nom.sg.f	dat.1sg.	ind.3sg.mid	nom.sg.f
(rel.pron.)	(pers.pron.)		(adj.)
آن که	من	دیده می‌شود	خوب رسته

آن (تن) که برای من خوب رسته به چشم می‌آید (یسن ۱۰، بند ۱۴)

۳-۴. حالت مفعولی در نقش معنایی منبع-زبانور

زبانور در مقابل پذیرنده/بهره‌ور مطرح می‌شود و آن را در معنی زبان دیده از کنش می‌آورند، ولی نقش معنایی آن فقط زبان دیدن یا محرومیت و نیستی نیست، بلکه برای انتقال بین دهنده و گیرنده در زبانور برخلاف جهت بهره‌ور/پذیرنده است. بنونوتو و پمپئو (Benvenuto & Pompeo)

1. object complement

2. subject complement

3. H. Kent: aiðe. C. Bartholomae: āiði

86-85: 2019) اشاره می‌کنند که در ساختارهای زیان‌ور عامل^۱ سبب نمی‌شود پذیرنده، کنش‌پذیر را بالقوه دریافت کند بلکه در این نوع افعال یکی سبب می‌شود کسی چیزی را به‌جای دریافت کردن، واگذار کند؛ یعنی در چنین ساختاری انتقال از گونهٔ معکوس است؛ چون آن‌ها در موقعیت‌هایی هستند که عامل چیزی را از آن‌ها دور یا دریافت می‌کند، خواه آن چیزی ملموس باشد یا بخشی از اطلاعات، و در مقیاس تأثیرپذیری، به‌نوعی زیان‌ور در درجهٔ تأثیرپذیری بالاتری نسبت به پذیرنده‌ها یا بهره‌ورها قرار دارد (Benvenuto & Pompeo, 2019: 85-86). لوراگی و زانچی (Luraghi & Zanchi, 2018) نیز در بحث از افعال زیان‌ور به این نکته‌ها اشاره کرده، بیان می‌دارند که فقط افعال مرتبط با درخو/استن و پرسیدن و ساختارهای دومفعولی زیان‌ور می‌توانند جزء ساختارهای دو حالت مفعولی با ویژگی یکسانی باشند؛ یعنی اگر فعل جمله مجهول شود هر دو موضوع پذیرنده و کنش‌پذیر می‌توانند فاعل فعل مجهول شوند و اگر یکی فاعل فعل جمله شد آن دیگری حالت مفعولی خویش را حفظ کند. زیرا پذیرنده و کنش‌پذیر در چنین ساختارهای دومفعولی همان رفتار نحوی کنش‌پذیر در افعال یک‌مفعولی را دارند (Luraghi & Zanchi, 2018). البته تعمیم این مطلب به زبان‌های اوستایی و فارسی باستان باید با دوراندیشی و تردید انجام شود چون مجهول جمله‌های دارای افعال مورد بحث وجود ندارد تا رفتار نحوی یکسان موضوع‌های پذیرنده و کنش‌پذیر را در جمله‌های مجهول نشان دهد.

ریشه‌های ^۲dī (Av. zyā) و Av. fras، ^۲jad (Av. gad) در این دسته‌بندی قرار می‌گیرند.

ریشهٔ ^۲dī (Av. zyā) در فارسی باستان به معنای ستاندن و در زبان اوستایی به معنای آسیب‌زدن و ربودن است و جمله‌های دارای فعل‌های مشتق از این ریشه در هر دو زبان با دو حالت مفعولی همراه است. مفعول دوم در نقش معنایی منبع-زیان‌ور نمایان می‌شود.

50. xšačam=šim	Adam	adīnam
T (acc.sg.n) – R (acc.3sg.)	A (nom.1sg.)	pret.1sg.act
(sb.) - (pers.pron.)	(pres.pron)	
او - شاهی	من	ستاندم

من شاهی را از او ستاندم (کتیبهٔ بیستون، ستون ۱، سطر ۵۹)

51. tya	Gaumāta...	adīnā ¹	Kabūjīyam
T (acc.sg.n)	A (nom.sg.m)	pret.3sg.act	R (acc.sg.m)
(rel.pron.)	(sb.)		(sb.)
آن که	گئوماته	ستاند	کمبوجیه

(این شاهی) را که گئوماته از کمبوجیه ستاند (کتیبهٔ بیستون، ستون ۱، سطر ۴۴)

52. yō	mam	taṭ	draonō	zināt
A (nom.sg.m)	R (acc.1sg.)	acc.sg.n	T (acc.sg.n)	subj.3sg.act
(rel.pron.)	(pers.pron.)	(dem.)	(sb.)	
آن که	من	آن	دارایی	برباید

آنکه آن دارایی از من بستاند (یسن ۱۱، بند ۵). آنکه از من آن دارای را بستاند

ریشه fras در زبان اوستایی به معنای پرسیدن برخلاف ریشه fra9 در زبان فارسی باستان جزء ساختارهای دو حالت مفعولی در نقش معنایی منبع-زیانور است.

53. nauuaca. nauuafim=ca		xruždranaṃ	yaṭ	mam	pərəsaṭ
T (acc.sg.n)		gen.pl.n	acc.sg.n	R (acc.1sg.)	pret.3sg.act
(adj.)		(adj.)	(rel.pron.)	(pers.pron.)	
نود و نه		سخت	که	من	پرسید

۹۹ (پرسش) سخت را که از من پرسید (یشت، ۵، بند ۸۲)

54. taṭ	9βā	pərəsā
T (acc.sg.n)	R (acc.2sg.)	ind.1sg.act
(dem.)	(pers.pron.)	
این	تو	می پرسم

این را از تو می پرسم (یسن ۴۴، بند ۸)

ریشه jad (Av. gad) در هر دو زبان اوستایی و فارسی باستان به معنای خواستن جزء ساختارهای دو حالت مفعولی است که مفعول دوم در نقش معنایی منبع-زیانور می تواند نمایان شود.

55. aita	Adam	Yanam	jadiyamiy	Auramazdām
acc.sg.n	A (nom.1sg.)	T (acc.sg.n)	ind.1sg.act	R (acc.sg.m)
(dem.)	(pres.pron)	(sb.)		(sb.)
این	من	بخشش	می خواهم	اهورامزدا

من این بخشش را از اهورامزدا می خواهم (کتیبه تخت جمشید داریوش d، سطر ۲۱).

56. āpō	ištīm	vō	jaiḍiiāmi.
voc.pl.f	T (acc.sg.f)	R (acc.2pl.)	ind.1sg.act
(sb.)	(sb.)	(pers.pron.)	
آب	خواهش	شما	می خواهم

ای آبها! از شما خواهشی دارم (یسن ۶۵، بند ۱۱)

57. 9βam	naraciṭ	yōi	taxma	jaiḍiiānte	āsu.aspīm
R (acc.2sg.)	A	nom.pl.m	nom.pl.m	subj.3pl.mid	T
(pers.pron.)	(nom.pl.m)	(rel.pron.)	(adj.)		(acc.sg.n)
تو	(sb.)	-	تهم	بخواهد	(sb.)
	مرد	-			اسب تندرو

مردان دلیر از تو اسبان تندرو بخوانند (یشت ۵، بند ۸۶)

58. hīm	jaiḍiiaṭ	auuaṭ	āiiaptəm
R (acc.3sg.)	pret.3sg.act	acc.sg.n	T (acc.sg.n)
(pers.pron.)		(dem.)	(sb.)
او	خواست	آن	آیفت

آن آیفت را از او درخواست کرد (یشت ۹، بند ۱۷)

۴. نتیجه‌گیری

در زبان فارسی باستان افعالی که با دو حالت مفعولی همراه عبارتند از:

aiš (Av. aēš), bar (Av. ¹bar), ²dī (Av. zyā), fraṭ (Av. fras), jad (Av. gad), kar (Av. ¹kar), ¹man (Av.man), ¹var (Av. ²var), vain (Av. vaēna)

همان گونه که در بخش بحث و بررسی نشان داده شد، در جمله‌های دارای افعال با دو حالت

مفعولی یکی از حالت‌های مفعولی حتماً در نقش معنایی موضوع/کنش‌پذیر، و حالت مفعولی دوم

به ترتیب پذیرای نقش‌های معنایی زیر هستند:

- مقصد: افعال مشتق از ریشه aiš همراه با پیشوند fra؛

- تمیز: افعال مشتق از ریشه‌های kar, ¹man, ¹var, vain باید اشاره کرد که جهت ناگذر ریشه

¹man در این دسته قرار می‌گیرد؛

- شیوه: فعل‌های مشتق از ریشه fraṭ و bar بدون پیشوند و نیز همراه پیشوندهای ā و pairi؛

- منبع-زیان‌ور: افعال مشتق از ریشه ²dī و jad؛ به‌دلیل کمی نمونه جمله‌های مجهول دارای

فعل‌های با دو حالت مفعولی در زبان فارسی باستان، بررسی ویژگی‌های آن‌ها تا اندازه‌ای دشوار

است، ولی با احتیاط و تردید می‌توان گفت فعل‌های مشتق از دو ریشه بالا می‌توانند جزء

ساختارهای دوم مفعولی قرار گیرند که هر دو حالت مفعولی ویژگی یکسانی دارند.

الزاماً هم‌تاهای فعل‌های مشتق از ریشه‌های مورد اشاره در زبان اوستایی ساختارهای همسانی را

دنبال نمی‌کنند؛ نمونه آشکار آن ریشه fras است که در زبان اوستایی برخلاف فارسی باستان

حالت مفعولی دوم در نقش معنایی منبع-زیان‌ور نمایان شده است، و یا فعل‌های ریشه aēš با پیشوند

fra و ریشه ²var برعکس فارسی باستان جزء ساختارهای با دو حالت مفعولی نیستند.

References

- Bartholomae, C. (1961). *Altiranisches Wörterbuch*. Walter de Gruyter.
<https://doi.org/10.1515/9783111471778>
- Benvenuto, M. C., & Pompeo, F. (2019). Some remarks on the accusative in Old Persian. *Vicino Oriente*, XXIII, 81–93.
- Blake, B. J. (2004). *Case* (2nd ed.). Cambridge University Press.
- Haspelmath, M. (2008). Terminology of case. In A. Malchukov & A. Spencer (Eds.), *The Oxford handbook of case* (pp. 505–517). Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199206476.013.0034>
- Jügel, T. (2017). Iranian 35: The syntax of Iranian. In J. Klein, B. Joseph, & M. Fritz (Eds.), *Handbook of comparative and historical Indo-European linguistics* (Vol. I, pp. 549–566). De Gruyter.
<https://doi.org/10.1515/9783110261288-035>
- Kent, R. G. (1953). *Old Persian grammar, texts, lexicon* (2nd ed.). American Oriental Society.
- Kittilä, S. (2005). Recipient prominence vs. beneficiary prominence. *Linguistic Typology*, 9(2), 269–297. <https://doi.org/10.1515/lity.2005.9.2.269>
- Luraghi, S., & Zanchi, C. (2018). Double accusative constructions and ditransitives in Ancient Greek. In A. Korn & A. Malchukov (Eds.), *Ditransitive constructions in a cross-linguistic perspective* (pp. 25–49). Reichert Verlag.
- Narrog, H. (2010). A diachronic dimension in maps of case functions. *Linguistic Discovery*, 28, 233–254. <https://doi.org/10.1349/PS1.1537-0852.A.352>
- Reichelt, H. (1911). *Avesta reader: Texts, notes, glossary and index*. Strassburg: Karl J. Trübner.
- Reichelt, Hans (1909) *Awestisches Elementarbuch*. Heidelberg: Carl Winter's Universitätsbuchhandlung.
- Schmitt, R. (2009). *Die altpersischen Inschriften der Achaimeniden: Editio minor mit deutscher Übersetzung*. Reichert.
- Schmitt, R. (1991) The Bisitun inscriptions of Darius the great. (Corpus Inscriptionum Iranicarum I, I, Texts I). School of Oriental and African Studies.
- Skjærvø, P. O. (2009) Old Iranian languages and Middle West Iranian. In G. Windfuhr (Ed.), *The Iranian Languages* (pp. 43–195, 196–278). Routledge.
- Tabibzadeh, O. (2014). *Persian grammar: A theory of autonomous phrases based on dependency grammar* (2nd ed.). Nashr-e-Markaz. [In Persian].
- West, M. L. (2011). *Old Avestan syntax and stylistics: With an edition of the texts*. De Gruyter. <https://doi.org/10.1515/9783110253092>